

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ ІВАНА РЕБОШАПКИ

Лариса МАРКУЛЯК,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
larysamarkuliak@gmail.com**TARAS SHEVCHENKO IN THE LITRARY RECEPTION OF IVAN REBOSHAPKA**

Larysa MARKULIAK,

Chernivtsi National University named after Yuri Fedkovych,
ORCID ID 0000-0003-3329-6509; Researcher ID E-2217-2016.

Лариса Маркуляк. Тарас Шевченко в літературознавчій рецепції Івана Ребошапки. Цель статьи – проаналізувати шевченковедческие дослідження відомого румунського українця, професора Бухарестського університету Івана Ребошапки, що складають великий масив літературознавчих студій вченого. **Актуальність дослідження** обумовлена необхідністю системного аналізу рецепції творчості Т. Шевченка в літературознавчому дискурсі зарубіжного вченого. **Новизна статті** полягає в тому, що комплексний аналіз творчості Т. Шевченка в оцінці румунського українця в сучасному шевченковедстві відсутній. В статті використано біографічний, описовий і порівняльний **методи дослідження**. **Висновки**. Шевченковедческие студії Івана Ребошапки представляють собою глибокі наукові спостереження на перетині культурології і літературознавства. Для них характерні багатовекторність, углублення в індивідуальний стиль письменника. Міждисциплінарні паралелі, багато з яких спостерігаємо в літературознавчих працях професора Івана Ребошапки, є основою для сучасного переосмислення творчості Т. Шевченка, а також пропонують шляхи для подальших шевченковедчих досліджень.

Ключевые слова: рецепція, шевченковедческие студії, поетичний універсум, інтертекстуальні співвідношення.

Постановка проблеми в загальному викладі та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У літературознавчому науковому дискурсі вагоме місце посідають дослідження з питань осягнення художньої спадщини українських письменників провідними вченими. Серед різноаспектного кола наукових зацікавлень відомого румунського українця, почесного професора Бухарестського університету, почесного професора Чернівецького університету імені Юрія Федьковича Івана Ребошапки виокремлюється творчість Тараса Шевченка. Літературознавець розглядає мистецький світ українського генія не заангажовано, часто застосовуючи при цьому інтертекстуальні зіставлення.

Актуальність дослідження зумовлена потребою системного аналізу рецепції творчості Т. Шевченка в літературознавчому дискурсі відомого українця Івана Ребошапки.

Мета статті – проаналізувати шевченковедчі студії відомого українця, професора Івана Ребошапки, які становлять великий масив у літературознавчих дослідженнях науковця.

У науковій розвідці використано такі **методи дослідження**: біографічний, описовий, порівняльний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поетичний універсум Тараса Шевченка є об'єктом серйозного наукового аналізу не одного покоління

дослідників, які відкривали і продовжують відкривати в ньому нові грані і смисли. П. Куліш, І. Франко, С. Сміль-Стоцький, Д. Чижевський, У. Морфілл, М. Зеров, М. Рудницький, Д. Донцов, Г. Грабович, Ю. Івакін, І. Дзюба, Є. Сверстюк, М. Ласло-Куцюк, Р. Фіннін – це далеко не повний перелік визначних українських та зарубіжних учених, які в різні періоди розвитку культури здійснювали рецептивний аналіз творчості Т. Шевченка, оприявнювали власні візії Шевченкової творчості. У пізнанні та інтерпретації Шевченка різними науковцями намітився як продуктивний, так і популістичний шлях для формування суспільної думки щодо постаті великого мислителя. Тоталітарна доба намагалася “вписати” творчість Шевченка у відповідний ідеологічний контекст, змушуючи літературознавців погоджувати власне розуміння “сутності і функції мистецького твору з вимогами партії”, що “було часом актом або трагічного вибору, або капітуляції особистої свободи”¹. Окреслити зміст національно-ментального початку творчості Шевченка могли ідеологічно не заангажовані дослідники, які працювали в дорадянський період або ж представляли українську діаспору. Відновлення Української Держави в 1991 році сприяло поживленню шевченковедства в материковій Україні, яке змогло порушити важливі питання в осягненні творчості основоположника нової української літератури, хоч (за К.-Г. Юнгом, який осмислював

¹ Fizer I. “Do dzherel kryzy suchasnoi krytyky” [The sources of the crisis of modern criticism], *Suchasnist* [Modernity], 2000, V.3, P. 96 [in Ukrainian].

² Іунх К. Н. “Ob otnoshenii analiticheskoi psikhologii k poetiko-khudozhestvennomu tvorchestvu” [On the attitude of analytical psychology to poetic and artistic creativity], *Zarubezhnaja estetika i teoryia lyteratury XIX-XX vv.: traktaty, statji, esse* [Foreign aesthetics and theory of literature of the XIX - XX centuries: treatises, articles, essays], sost., obshchaia red. Н. К. Kosyko, Moskva: Izd. MHU, 1987, P. 215 [in Russian].

природу письменницької творчості загалом) “усе з самого початку вже було закладено в його творові, але залишалось потаємним символом, прочитати який нам дозволяє лише оновлення духу часу”. У зв’язку з цим спостерігається зростання наукової зацікавленості до постаті Шевченка. Над феноменом Шевченкової геніальності розмірковує академік Іван Дзюба: “у Шевченка – унікальне поєднання народного генія з генієм індивідуальним, точніше: його особистість, увібравши в себе поетичний світ українського народу, творила цей світ далі вже на рівні самобудування і самоздійснення власної геніальної особистості. Тут і є ширша відповідність до великого явища європейської історії – літературного, культурного, політичного романтизму першої половини XIX ст. і вихід за його межі, перевищення його”³.

Виклад основного матеріалу. Шевченкознавчі праці відомого українця, Почесного професора Бухарестського університету і Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Івана Ребошапки, вміщені у книзі “Всесвіт усного і писаного слова”, посідають чільне місце в літературознавчому масиві науковця. Вони стали предметом зацікавлення автора пропонованої статті, позаяк певну інтригу вбачаю вже у заголовках цих наукових розвідок. Привабливим для мене виявилось і те, що шановний професор видав цю книгу до 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка. Свідома того, що професор Іван Ребошапка є натхненником створення, упорядкування і видання двомовного двотомника “Сторінки румунської Шевченкіани” (2016-2017 рр.), що засвідчує залюблення в творчість Т. Шевченка, а також розуміння важливості нового осмислення мистецької спадщини велета українського духу та популяризації його творчості.

Програмою в питанні шевченкознавчих візій Івана Ребошапки, на нашу думку, є стаття “Адекватне прочитання Шевченкового слова”, написана з нагоди 190-річчя від дня народження поета. У ній учений обирає такий спосіб рецепції, який передбачає взаємозв’язок чинників літературного процесу, як-от автор-текст-читач. Йдеться про постійний діалог між письменником та читачем, “як за життя письменника, так і після його смерті, якщо він вклав у свою творчість життєво-відповідний змістовно-ідейний “заряд”⁴. На підтвердження цієї думки дозволимо собі навести міркування І. Франка: “Нехай особа автора, його світогляд, його спосіб відчування зовнішнього і внутрішнього світу і його стиль виявляються в його творі якнайповніше, нехай твір має в собі якнайбільше його живої крові і його нервів. Тільки тоді се буде твір живий і сучасний, справжній документ найтайніших зворушень і почувань сучасного чоловіка, а затим і

причиною до пізнання того чоловіка у його найвищих змаганнях та бажаннях, а затим причиною до пізнання часу і суспільності, серед яких він постав”⁵. Тріада письменник – його твір – читач, на думку професора Івана Ребошапки, є діючою в тому разі, “коли твір “промовляє” до адресата-реципієнта-читача, коли твір відповідає читацькому “смакові”, ідеалам і прагненням, коли читач так чи інакше в чомусь-то впізнає себе в творі, співставляючи, уточнюючи або доповнюючи в своїх помислах (може, і діяннях) прочитане – власним досвідом”⁶. Науковець солідаризується з Умберто Еко в питанні про так званого “зразкового читача”, який активізує рецепцію слова, сприймає його критично. Йдеться про інтерпретацію твору читачем, по суті, – “новонароджений письменницький твір”. Цікавий зміст твору зумовить появу активного читача в майбутньому: таким чином, письменницький твір житиме в різних історичних періодах. Саме під цим кутом зору літературознавець пропонує “розгадати” феномен Шевченкової творчості. У цій же площині – міркування вченого про можливість відсутності такого активного діалогу між автором і реципієнтом-читачем, адже мова повинна йти про підготовленого читача, здатного до критичного сприйняття художнього твору. На думку літературознавця, сам Т. Шевченко шкодує про відсутність такого читача, фактично констатує відсутність діалогу з читачем у таких рядках: “Хіба самому написати Таке посланіє до себе Та все дочиста розказати, Усе, що треба, що й не треба” або “і ніхто не бачить. І не бачить, і не знає – Оглухли, не чують”⁷. На тверде переконання вченого, “Шевченківське слово ніяк не “зашифроване, а пряме, воно не адресується тільки еліті, начитаній, скажімо, онтологічно герменевтикою Гайдегера, а – різним типам читача, масовій аудиторії, маючи дуже широкий спектр рецепцій”⁸. Проте ідеологічний намул характерний багатьом дослідженням творчості Шевченка в радянський період. Професор Іван Ребошапка звертає увагу на те, що радянські часи обмежували дослідників поетової творчості у виборі методології. Літературознавець помітив сумну закономірність, що за радянських часів “прочитання” Шевченкового слова мало особливе забарвлення, адже “ідеологічно “запрограмовано” було вироблення не типово діючої нормальної читацької свідомості, а деформованої, ідеологічно “запрограмовано” (а критиками-угодниками вироблено) також “модель” взаємодії чинників парадигми адресант-поет – адресат-читач, яка діяла не як нормальне соціально-функціональне явище, а як обов’язкове, одноманітне і нав’язане з гори...”⁹. Вчений вважає також спотвореним зображення поета “як передового революціонера-демократа (нехтуючися його причетність до європейського романтизму), тільки як

³ Dziuba Ivan. *Taras Shevchenko. Zhyttia i tvorichist* [Taras Shevchenko. Life and creativity], Kyiv: Kyivo-Mohylianska akademiia, 2008, P. 141 [in Ukrainian].

⁴ Reboshapka I. “Vsesvit usnoho i pysanoho slova” [The universe of oral and written word], *Literaturoznachni rozvidky, statii, interviiu, reitsenzii ta prynehidni vidhuky /Do 200-richchia z dnia narodzhennia Tarasa Shevchenka. Kn. 2.* [Literary Studies, Articles, Interviews, Reviews and Occasional Reviews / To the 200th Anniversary of Taras Shevchenko's Birth. Book 2.], Bukharest: Vydavnytstvo RCR EDITORIAL, 2013, P. 56 [in Ukrainian].

⁵ Franko I. *Iz sekretiv poetychnoi tvorchosti. Zibrannia tvoriv: u 50 t.* [From the secrets of poetic creativity. Collection of works: in 50 volumes], Kyiv: Nauk. dumka, 1981, V.31, P. 119 [in Ukrainian].

⁶ Reboshapka I. “Vsesvit usnoho i pysanoho slova”..., op. cit., P. 56.

⁷ Ibidem, P. 57.

⁸ Ibidem, P. 57.

⁹ Ibidem, P. 57.

переконаного атеїста, тільки як великого інтернаціоналіста і т.д.”¹⁰. Міркування науковця видаються суголосними з твердженням літературного критика націоналістичного напрямку Д. Донцова про те, що Шевченка “змонополізувала для себе майже кожна політична секта”, “наліплюють на “Кобзаря” свою партійну етикетку”. Саме Д. Донцов звинувачував своїх сучасників за нерозуміння Шевченка: “Поета зачесано і напарфумовано. З письменника, в поезії котрого бриніли ще нотки незатихлої боротьби, зроблено апостола миру і любови. Замість шнура від дзвона набата вложили йому в руки ліру, з котрою його різьблять і малюють...”¹¹. У рецепції професора Івана Ребошапка Т. Шевченко постає до кінця не збагнений, оскільки інтерпретаційної моделі поетового слова на сьогодні ще немає. І хоч “Шевченка названо Генієм українського народу, його Пророком, з пієтетом його щорічно святкують, видають і перевидують масовими тиражами “Кобзаря”, із-за традиційних прив’язаностей, набутих протягом часу стереотипів, використання “Кобзаря” ще з давніми і недавніми вилучками, масових ще в ужитку критичних розробок “по-вчорашньому” і багато інших чинників заважають переосмисленню і переорієнтації способів “прочитання” Шевченкового слова”¹². Ознайомлення широкого загалу з творчістю Шевченка не є, на думку дослідника, ознакою вповні “прочитаного” поетового слова як гнівного, палаючого, мобілізуючого: воно виглядає “змістовно наче притерте, сприйняте майже механічно, мовляв, у ньому “І ми не ми, і я не я”¹³. Вчений слушно пов’язує вироблення “імунітету” несприйняття шевченківських ідей, “духу поета” з відсутністю в українців власної держави, багатолітнім поневоленням українців.

Окремі спостереження літературознавця над творчістю Шевченка розгортаються у власний мікросюжет. Зокрема, вчений виявляє міфічний ритуал, який виробила собі українська нація: періодичне навідування-сходження до свого світоча Шевченка. Надзвичайно експресивно автор розвідки змальовує картину цього сходження, яке він порівнює з паломництвом та вбачає у ньому ритуальну ініціацію, адже “воно символічно виражає тимчасовість будь-якого становища, нехтування сучасності й причетність до перспективних цілей вищого гатунку”¹⁴. На думку шановного професора, процес ініціації породжує з’яву ідеї спокути, очищення, глибина якого залежить від труднощів, що виникають на шляху у прочанина. Саме катарсис готує “його духовне просвітлення геніальним вченням Шевченка, який до свого рідного народу, без перебільшення, оправданий був промовляти словами євангеліста Івана: “Я – дорога, і правда, і життя”, “...як у слові моїм позостанеться, тоді справді моїми учнями будете, і пізнасте правду, а правда вас вільними

зробить!” (8:32). Ця аналогія нам видається цілком виправданою, адже життєвий шлях Шевченка окреслений науковцем як “дорога пряма, без обходів, звивин та поворотів, без всього того, що може відвернути увагу людини і збочити її душу”¹⁵. Цю “величезну сугестивну силу” у поета помітив ще Д. Донцов, захоплюючись Шевченковим “непогамовним духом”, “духом безкомпромісовости”, “що бридився всякими компромісами”¹⁶.

Досить несподівано завершує професор Іван Ребошапка свою наукову розвідку “Обнадійливий міф періодичного сходження до світоча”. Автор зацентровує увагу на даті народження Тараса Шевченка “в особливому моменті річного календаря, на початку березня, у місяці весняного рівнодення, у період, коли у древніх вавилонян, у слов’ян й інших народів відзначався давно новий рік, воскресала природа і, разом з нею, людські надії прибувала наснага і життєрадісність”¹⁷. Оскільки саме в березневі дні “у найсприятливішому моменті пробудження регенераційних сил, бажань і надій до рідної священної землі Шевченка” посилюється інтерес до творчості поета, то це, на думку дослідника, є “постійною актуалізацією пророчого поетового вчення, постійно оновлюючим обнадійливим міфом, що набуватиме чимраз місткішого смислу й цінностей...”¹⁸.

Цікавою є спроба науковця розшифрувати глибинні Шевченкові контекстуальні чи суголосні його душевному стану конотації із смислом універсальної метафори смерті-весілля. Дослідник заглиблюється в культурні традиції різних народів, які у своєму фольклорі активно використовують метафору смерті-весілля. Вчений звертає увагу на особливість використання Шевченком цієї метафори, вбачаючи особистісні, національні та навіть ідеологічні конотації і на підтвердження цієї думки наводить Шевченкову поезію “Нащо мені женитися?”, яку пропонує розглядати в контексті “невольничої поезії” та з урахуванням еволюції поетового душевного стану в період заслання¹⁹. Професор Іван Ребошапка розвиває міркування, заявлені ним у попередніх розвідках, спростовує поширену в радянському літературознавстві думку, що епітет “новий” у Шевченкових поезіях вживаний у значенні “соціалістичне майбутнє”. Вчений аргументовано доводить, що епітет “новий” – набагато давніший, фіксується ще в античній літературі, зокрема у “Буколіках” (пізніша назва “Еклоги”), а саме – в “Четвертій еклозі” римського поета Вергілія викладено поетичне пророцтво про щасливе життя. Омріяне і очікуване життя, на слушне зауваження дослідника, варто пов’язувати з “вічними ідеалами”, які Шевченка “крівно еднають з найбільшими діячами людськості і вводять його до пантеону світових геніїв” (С. Сфремов).

¹⁰ Ibidem, P. 58.

¹¹ Dontsov D. “Kompaktna bilshist i Shevchenko” [Compact majority and Shevchenko], *Literaturna eseistyka* [Literary essays], Drohobych: Vydavnycha firma “Vidrodzhennia”, (Serija “Visnykivska biblioteka”), 2009, P. 23 [in Ukrainian].

¹² Rebohapka I. *Vsesvit usnoho i pysanoho slova...*, op. cit., P. 58.

¹³ Ibidem, P. 58.

¹⁴ Ibidem, P. 59.

¹⁵ Ibidem, P. 60.

¹⁶ Dontsov D. “Shevchenko i nasha heneratsiia” [Shevchenko and our generation], *Literaturna eseistyka* [Literary essays], Drohobych: Vydavnycha firma “Vidrodzhennia”, (Serija “Visnykivska biblioteka”), 2009, P. 29 [in Ukrainian].

¹⁷ Rebohapka I. *Vsesvit usnoho i pysanoho slova...*, op. cit., P. 60.

¹⁸ Ibidem, P. 60.

¹⁹ Ibidem, P. 66–67.

При аналізі метафори “сине море” вчений спирається на наукові дослідження про так звану когнітивну метафору, адже саме вона “своїми функціями дозволяє пізнавати способи мислення поета і процеси осмислення ним реальної дійсності”²⁰. Дослідник спостеріг надзвичайну місткість Шевченкової метафори “сине море”, яка “цікаво і своєрідно доповнює шевченківський тематичний діапазон (першого, романтичного періоду творчості)”, вважаючи її однією із складників констант поетичного універсуму поета²¹. Вчений віднайшов смислове співзвуччя аналізованої метафори із використанням цього художнього засобу представниками європейського романтизму, до прикладу, Міхаєм Емінеску. Виокремлення “суто Шевченкових варіативних іпостасей” коментованої метафори літературознавець пов’язує з духовно-емоційними аспектами поетового світовідчуження, як у випадку розмежування ним перебування на чужині та в рідному краї.

До новаторських наукових ініціатив належить спостереження науковця щодо інтертекстуальних співвідношень смислово-художніх кодів у трактуванні міфу про Прометей. Літературознавець знаходить цілу низку смислово-художніх паралелей поеми Шевченка “Кавказ” та трагедії Есхіла “Прометей закутий”, починаючи з промовистих біографічних паралелей (“еміграція” Есхіла з Афин в Сіцилію на схилі літ та заслання Шевченка на десятирічну каторгу 1847 року) і завершуючи особливостями індивідуального стилю обох авторів: у двох творах “наявна патетика, у Шевченка немає Есхілової монументальності, зате присутня інвектива, за допомогою якої український поет сатиризує, розвінчує царські беззаконня, лицемірство”²². Подібну думку висловив історик Іван Крип’якевич: “В протиставленні до своїх попередників, що, як і він, плакали на румовищах українського минулого, Шевченко не те що шукав за причинами упадку нації, але находив дороги і засоби для її подвигнення. Пасивність своїх попередників заступив Шевченко активністю борця., гаслом життя і творчості якого – воно теж сталося його заповітом для грядущих поколінь – став рядок “Борітеся – поборете!”²³.

Висновки. Шевченкознавчі студії Івана Ребошапки – це глибокі спостереження на перетині культурології та літературознавства. Для них характерні багатовекторність, заглибленість в індивідуальний стиль письменника. Автор наукових розвідок враховує духовно-емоційні аспекти Шевченкового

світовідчуження, осмислення яких відбувається в контексті європейської наукової традиції. Міжпредметні паралелі, яких у літературознавчих працях професора Івана Ребошапки є чимало, слугують підґрунтям для сучасного переосмислення творчості Т. Шевченка, а також окреслюють шляхи подальших шевченкознавчих досліджень.

Larysa Markuliak. Taras Shevchenko in the literary reception of Ivan Reboshapka. In the article the Shevchenko studies of the famous Romanian scientist-Ukrainist Ivan Reboshapka are analyzed. The scientific visions of the literary critic on the poetic universe of Taras Shevchenko are commented.

The purpose of the article is to analyze the Shevchenko studies of the famous Romanian Ukrainianist, professor of the University of Bucharest Ivan Reboshapka, who makes up a large array of the scholar's literary studies. **The relevance of the study** is due to the need for a systematic analysis of the reception of T. Shevchenko's creativity in the literary discourse of a foreign scientist. **The novelty** of the article lies in the fact that there is no comprehensive analysis of T. Shevchenko's art in the assessment of the Romanian-Ukrainian scholar in contemporary Shevchenko studies. In the article biographical, descriptive and comparative **research methods** are used.

Conclusions. Ivan Reboshapka's Shevchenko studios represent deep scientific observations at the intersection of cultural studies and literary studies. They are characterized by a multi-vector approach, a deepening into the individual style of the writer. Interdisciplinary parallels, many of which we observe in the literary works of Professor Ivan Reboshapka, are the basis for a modern rethinking of creativity of T. Shevchenko, and also offer the ways for further Shevchenko studies.

Key words: reception, Shevchenko studies studios, poetic universe, inter-textual correlation.

Маркуляк Лариса – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Автор близько 50 наукових та науково-методичних праць, співавтор 2 монографій. Коло наукових інтересів – синтаксис, історія української літератури (40-50-х рр. XX ст.), історія української культури.

Markuliak Larysa – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Literature of Chernivtsi National University named after Yuri Fedkovych. The author of about 60 scientific and educational-methodical works, co-author of 2 monographs. Scientific interests: syntax, Ukrainian literature of the 20th century, methodology of teaching Ukrainian literature, cultural studies, art history

Received: 22.01.2021

Advance Access Published: March, 2021

© L. Markuliak, 2021

²⁰ Ibidem, P. 73.

²¹ Ibidem, P. 75.

²² Ibidem, P. 55.

²³ Крип'якевич І. Velyka istoriia Ukrainy vid naidavnishykh chasiv [The great history of Ukraine from ancient times], Kyiv: Hlobus, 1993, V. 2, P. 267–68 [in Ukrainian].